

AMIR TEMUR VA BOYAZID I YILDIRIM O'RTASIDAGI "ANQARA" JANGI TAFSILOTLARI

To'rayeva Charos Qurbonmurot qizi

O'zbekiston Milliy Universiteti

Tarix fakulteti 2-kurs

Annotatsiya: Mazkur maqola Movarounnahr, Xuroson, Xorazm kabi hududlarni birlashtirib ulkan saltanat tuzgan Amir Temur va Bosniya, Vengriya, Makedoniyani fath etib, Bolqon yarim orolida o'z o'rniga ega bo'lgan Boyazid I Yildirim o'rtasida nizo kelib chiqish sabablari, jang oldi turli manbalarda aks etgan elchilik aloqalari, ikki sarkardaning qo'llagan harbiy taktikalari, har tomonlama ko'rilgan talafotlar, Anqara jangi natijasi va uning Usmoniylar saltanatiga qay darajada ta'sir o'tkazgani haqida ma'lumotlar beriladi.

Abstrakt: This article describes the reasons for the conflict between Amir Temur, who united territories such as Movarounnahr, Khorasan, and Khorezm, and created a huge kingdom, and Bayezid I Yildirim, who conquered Bosnia, Hungary, and Macedonia, and gained his place in the Balkan Peninsula, as reflected in various sources before the battle. information about the diplomatic relations, the military tactics used by the two generals, the losses seen in all directions, the result of the Ankara battle and the extent to which it affected the Ottoman Empire.

Kalit so'zlar: Amir Temur, Boyazid I Yildirim, Ibn Arabshoh, Qora Yusuf, Kamoh qal'asi, Sivas, Anqara jangi, kofirlar, azap, qulavuzlar.

Key words: Amir Temur, Bayazid I Yildirim, Ibn Arabshah, Kara Yusuf, Kamoh Castle, Sivas, Battle of Ankara, infidels, suffering, evildoers.

Temurbek ibn Tarag'ay ibn Abag'ay 1336-yilning 9-aprelida Kesh (hozirgi Shahrisabz) ga qarashli Xo'ja Ilg'or qishlog'ida dunyoga kelgan. Kesh shahri Samarqanddan taxminan 3 farsax masofadagi uzoqlikda joylashgan.⁹⁵XIV asrning 60-yildagi siyosiy parokandalik davrida Movarounnahr siyosat maydoniga Amir Temur chiqadi va ulkan saltanat tuzish yo'lida uch, besh, yetti yillik yurishlar olib borib Ozarbayjonda jaloyirlar, Sabzavorda sarbadorlar, Hirotda kurdlar davlatini tugatib Eron va Xurosonni, Hindiston, Suriya va Misr yerlarini egallaydi. Harbiy yurishlari davomida 27ta mamlakatni o'ziga bo'ysundirib ko'plab janglar natijasida Qora, Egey va O'rta Yer dengizlaridan to Hindistonning g'arbi, Mo'g'uliston, Xitoygacha Urol tog'lari Moskva ostonalari va Dnepr bo'ylarigacha bo'lgan hududni zabt etadi. Amir Temurning Gurjiston va Suriyani egallashi natijasida uning chegarasi turkiy davlat bilan kesishadi. Bu davrda sharq olamida Boyazid Yildirim boshchiligida Serbiya, Bolgariya ustidan g'alaba qozongan Vizantiyaga yurish qilgan Usmoniylar davlati ham qudrat jihatidan Temur saltanatidan qolishmasdi.

⁹⁵ Ibn Arabshoh Ajoyib al-maqqdur fi tarixi Taymur (Temur tarixida taqdir ajoyibotlari) -T. :Mehnat, 1992.68-b

1400-yilga kelib Amir Temurning Boyazid I Yildirim va Misr sultoni Faraj bilan munosabatlari keskinlashadi. Ikki davlatning tashqi siyosatidagi asosiy masala Yaqin va O'rta Sharqda hukmron bo'lish da'vosi kuchayishi edi. Amir Temurning Gurjiston va Suriyani egallab olishi natijasida ikki turkiy davlat chegarasi bevosita kesishadi. Qoraqo'yunli sulolasi hukmdori Qora Yusuf va Sulton Ahmad Jaloyirning Boyazid I bilan ittifoq tuzishi temuriylar davlati chegarasi uchun rahna solardi. Usmoniylar davlati sultoni Boyazid I Yildirim bilan o'zaro nizoli masalalarni hal etish borasida Amir Temur u bilan to'rt marotaba maktub almashadi⁹⁶.

Amir Temur yangi yurishini boshlayotgan bir vaqtda Boyazid I Yildirimga elchi yuborib birgalikda harakat qilgan holda, o'zi boshchiligidagi qo'shin Kavkazdan, usmoniylar esa Bolqondan Oltin O'rdaga hujum qilishini so'raydi Boyazid I esa qo'pol va keskin javob yo'llaydi. Amir Temur va Boyazid I Yildirim o'rtasidagi elchilik aloqalari tarixchilar tomonidan turlicha talqin qilinadi. A.Muhammadjonovning "Temur va temuriylar saltanati" asarida keltirilgan ma'lumotga ko'ra Boyazid I o'z elchilik maktubida Temurga birgalikda Yevropaga qarshi kurashish imkoniga ishora qilgan holda birlashish taklifini ilgari suradi buni Amir Temur rad qilib, o'ziga bo'ysunmagan, usmoniylar saroyida panoh topgan turkmanlarning Oqqo'yinli va Qoraqo'yinli qabilalarning boshliqlarini unga topshirishni talab qiladi. O'zaro muzokaralar davomida har ikki hukmdor murosa yo'lga kelmasligini anglagan holda katta jang uchun zimdan tayyorgarlik ko'radi.

Sohibqiron hazratlarining turk sultoni bilan bo'lgan elchilik maktublari asosan uch yo'ldan birini tanlashi kerakli borasida bo'ladi, ya'ni musulmonlar shahriga zarar yetkazgan Qora Yusuf boshchiligidagi qaroqchi va yo'l to'sarlarning kirdikorlarini to'xtatmoq uchun ularni o'ldirishi kerakligi, bo'lmasa ularni temuriylar qo'lga berishini shart qilib qo'yadi. Agar (Boyazid I Yildirim) ikki shartdan birini ham qilmasa ularni mamlakatidan quvg'in qilishini so'raydi, ana shunda ikki o'rtada do'stlik va ittifoq barpo bo'lib, kofirlar bilan bo'ladigan har qanday jangga yordam ko'magini berishini aytadi. Boyazid I Yildirimning javob maktubi ochiqdan-ochiq jangga chaqiruv bo'lib, Amir Temurni zolim kofirlarning eng ashaddiysi deya qari ko'ppakka qiyoslab, jang maydoniga kelmay ortga chekinganning xotini uch taloq bo'lishi kabi juda qo'pol so'zlar bilan yakunlanadi.⁹⁷

Sohibqiron vazminlik ila javob maktubini yo'llab, qirq yillik umrini Alloh uchun jihad qilishga sarflaganini bayon qilgan holda, turk sultoni g'ayri dinlarga qilgan so'nggi yurishlari muvaffaqiyatsiz bo'lganini unutmashligini va kibrga berilmay javob maktubini to'g'ri yozishni fazilat anglab, o'zini va xalqini xarob bo'lishdan saqlashini aytadi. Amir Temur usmoniylar saltanatiga yurish qilib uning kuchiga zarar yetkizib kofirlarga yordam berishni istamasligini bildirib, javob maktubini samimiy salom va hurmat asosida yozishini aks holda qalamlar ishini qilichga topshirishini ta'kidlaydi⁹⁸

⁹⁶ Б. Ж. Эшов. А.А. Одилов Узбекистон тарихи -Т. 2020. 24-б

⁹⁷ Низомиддин Шомий Зафарнома -Т :Узбекистан, 1996.323-б

⁹⁸ Шарафуддин. Али. Йаздий Зафарнома -Т:Шарк, 1997.232-б

Temur va Yildirim I o'rtasidagi uchinchi, to'rtinchi maktub almashishlari ham murosa yo'lini topishga xizmat qilmaydi. Sohibqironning sulh tuzishga bo'lgan urinishlari zoye ketib, eng so'nggi maktubini usmoniy davlati elchilari Sungur, Ahmad va Hoji Boyazid orqali yuboradi. Ikki yirik saltanat sohiblarining o'zaro munosabatlarini kuzatib turgan Sharqiy Yevropa davlatlari Amir Temur bilan ittifoq tuzishga intiladilar.

Boyazid I qarshi birgalikda kurashish taklifi bilan 1401-yilning avgust oyida Konstantinopolning muvaqqat hokimi Ioann VIII Paleolog Qarobog'ga-Temur qarorgohiga Dominikan monaxlari Frensis bilan Aleksandrni elchi qilib yuboradi. Venetsiya Temur Boyazid I ga qarshi urush boshlagudek bo'lsa kemalar bilan yordam qilishini va'da beradi. Xristian olami Amir Temur siyomosida o'zlarini usmoniylar hujimlaridan asrovchi xaloskor sifatida ko'radi⁹⁹. Natijada, Sharqiy Yevropa davlatlari Amir Temurni qo'llay boshlashadi.

Ikki hukmdorning ham umri jang-u jadallarda kechgan, sarkardalik qobiliyati yuqori edi. Harbiy yurishlarda qo'llaniladigan taktikalar ham bo'lajak jang taqdirini o'zgartirishga qodir bo'lib, jang oldi Boyazid I askarlarining ruhiyatini tushkunlikka uchrashiga asosiy sabab sifatida bir necha oydan buyon maosh ololmayotgani bo'lib, noroziliklarga sabab bo'ladi, (vaziyatdan foydalangan Temur tatarlarni o'z tarafiga og'dirib oladi) ulardan farqli ravishda Temur qo'shini jang oldidan yaxshigina haq oladi (Temur Yevropadan olgan hadyalarini Rum yurishi uchun sarflaydi). Bu omil ham jang taqdirini hal qiluvchi faktorlardan biri bo'ladi. Bu vaqtda Usmoniylar saltanatida ichki ziddiyat va noroziliklar ham bo'lib, sultonning asosiy e'tibori Onado'liga emas, Bolqonga qaratayotganidan norozi kuchlar ko'payadi, bu Sohibqironning bo'lajak g'alabasiga munosib hissa qo'shadi.

Sohibqiron o'z qo'shini bilan Sharqiy Onado'liga 1386-yili kelib, Arzinjon shahri yaqinida turklarning katta harbiy qo'shinini mag'lub etib, 1395-yilda navbatdagi hujumi natijasida usmoniylarning Sivosgacha bo'lgan hududlarini egallaydilar.

1400-yilning 9-avgustida Temurbek ulkan cherik bilan Sivasga keladi, u Qoradengiz va Armonistonga tutash bo'lib unga Turkiya sultonining tong'ich o'g'li Sulaymon (ba'zi manbalarda Ertug'rul nomi bilan bayon etilgan) hokim edi. Shaharni 18 kunlik qamaldan so'ng, shu yilning 26-avgustida zabt etiladi. Usmoniylar qo'shinining asosiy qismi piyodalar bo'lib, sipohiyalar (yengil qurollangan otliqlar) serblarning og'ir qurollangan otliq askarlari qo'shinda suvoriy qismi hisoblangan, Amir Temur lashkarining asosini esa turkiy va mog'ullardan iborat otliq askarlar tashkil etib, Rum yerlarini yaxshi biluvchi qulavuzlar (yo'l boshlovchi) ning borligi ham jangga munosib tayyorgarlik ko'rilganiga isbotdir¹⁰⁰.

1402-yilning mart oyida Amir Temur qo'shini bilan Onado'lining shimoli-sharqiga kirib keladi, Samarqandga chopar yo'llab nabirasi Muhammad Sulton ibn Jahongir Mirzoga atoqli sarkarda Amir Xoji Sayfiddin hamrohligida madad kuchi bilan yetib kelishini amr qiladi. Temur qo'shining keyingi harakatlari 1399-yili fath qilingan Arzinjon shahridan 38 km

⁹⁹ A Muhammadjonov. Temur va temuriylar saltanati -T: Komuslar Bosh tahririyati, 1994. 25-26-b

¹⁰⁰ X Дадабоев "Амир Темурнинг харбий махорати" -Т: Езувчи. 1996. 36-б

uzoqlikdagi, Frot daryosining g'arbiy sohilida joylashgan Kemox qal'asini egallash bo'lib jang harakatlari 1402-yilning may-iyun oylarida bo'lib qal'ani egallash vazifasini valiahd zimmasiga yuklanadi.

Temur va Boyazid I o'rtasidagi jang 1402-yilning 28-iyulida Anqara yonida bo'ladi. Ikki hukmdor qo'shining soni manbalarda turlicha talqin qilinib, Sharafiddin Ali Yazdiy yozishicha Temur qo'shini soni 800000 jangchidan iborat bo'lib, janglarda, qal'alarni egallash jarayonida, turli yuqumli kasalliklar natijasida, egallangan garnizonlarda qoldirilgan va oziq-ovqatni qo'riqlashga qolgan askarlar natijasida lashkar soni 300000 yoki 350000 ga qisqargan. Boyazid I lashkari 200000 yoki 250000 kishini tashkil etgan. Anqara jangidan oldin Boyazid I ning eng issiq kunda ov uyushtirishi natijasida 5000 kishi halok bo'ladi, bu yirik jang oldi o'z askarlarining sonini kamayishiga olib keladi¹⁰¹.

Temur va Boyazid I o'rtasida hal qiluvchi to'qnashuv 1402-yilning 25-iyulida bo'lib o'tadi. Sohibqiron qo'shini chap qanotiga uning kenja o'g'li Shohrux Mirzo qo'mondonlik qiladi. O'ng qanotni esa Mironshoh Mirzo boshqaradi. Samarqanddan kelgan otliqlar va zirhli fillardan iborat markazni Temurning nevarasi Muhammad Sulton jangga olib kiradi. Ancha keksayib qolgan sohibqironning o'zi esa markaz ortidagi zaxira qo'shiniga qo'mondonlik qiladi.

Rumeliya (Bolqon yarimoroli turklar tomonidan shunday atalgan) va Anadolu turkman kuchlaridan iborat usmonli qo'shinining chap qanotini sulton Boyazid I ning o'g'li Sulaymon Chalabiy boshqaradi. O'ng qanotda esa og'ir zirhli serb otliqlari va Anadoluning uzoq o'lkalaridan kelgan turkman suvoriylari Serbiya hukmdori Stefan Lazerovich yetakchiligida jangga kiradi. Boyazid Yildirimning o'zi esa yanichar va azap (Usmonli qo'shini yengil qurollangan kamonchi-piyodalari) qo'shini bilan markazda joylashadi, unga o'g'illari Iso, Muso va Mustafo hamrohlik qiladi. Usmonli zaxira qismini sipohiyalar tashkil qiladi.

Jang Movarounnahr lashkari qanotlari hujumi bilan boshlanadi. Usmoniylarning o'ng qanoti Shohrux Mirzo boshchiligidagi temuriylar qo'shini hujumini qaytaradi va qarshi hujumga o'tadi. Boyazid I va sarkardalarning maslahatiga qaramasdan ichkarilab ketgan Stefan Lazerovich qo'shini ortdan hujumga uchrab asosiy qo'shından uzib qo'yiladi va qattiq zarbaga uchraydi. Natijada ular chekinishga majbur bo'ladi.

Movarounnahr qo'shini o'ng qanoti Mironshoh Mirzo boshchiligida Sulaymon Chalabiy qo'shiniga hujum boshlaydi. Kichik Osiyo turkmanlari tezda pozitsiyalarni boy beradi va kutilmaganda Usmoniylar hujumi davrida qochib ketib va Temur tarafiga o'tgan sobiq rahbarlarini ko'rgan turkmanlar Temur qo'shini tarafiga o'tadi va usmoniylar kuchlariga hujum qiladi. Jang boy berilganini sezgan Sulaymon Chalabiy ishonchli askarlari bilan jang maydonini tark etishni boshlaydi. Biroq Usmoniylarning zaxiradagi sipohiyalar qo'shini chap qanotga safarbar qilinadi va vaziyatni barqarorlashtiradi.

¹⁰¹ М Иванин. Икки буюк саркарда: Чингисхон ва Амир Темур. -Т. :Фан, 1994.196-б

Markazda Boyazid qo'shinlari Temurning otliq qo'shinlari bilan muvaffaqiyatli jang olib boradi. Turkiy-mo'g'ul otliqlarning otdan turib kamondan o'qqa tutishiga javoban usmonli qo'shini azaplari piyoda turib kamondan o'q otadi, bu temuriy qo'shiniga g'alaba olib kelgan otdan turib o'qqa tutish uslubidan yaxshiroq natija bera boshlaydi.

Usmonli zaxira qismi chap qanotga safarbar etilgani, turk qo'shinining butun kuchlari jangga kirgani haqidagi xabarni olgan Amir Temur Samarqand qo'shini va fillarni jangga kirgizish payti kelganini biladi va nabirasi Muhammad Sulton boshchiligida qo'shinni markazga tashlaydi. Fillar ishtirokidagi bu hujum usmonli qo'shinini yakson qiladi. Boyazid I oz sonli yanicharlari bilan yaqin atrofdagi tepalikka ko'tarilib himoyaga kirishadi. Qurshovga tushib qolgan Boyazidni bir nechta sodiq vassalari, jumladan Stefan Lazerovich va sipohiyalar oxirigacha qo'llab-quvvatlaydi. Stefan Lazerovich ritsarlari bilan uch marta qurshovni yorishga muvaffaq bo'ladi va har safar sultondan qochib ketishni so'raydi. Biroq mag'rur va qaysar Boyazid buni rad qiladi. Ehtimol u merosxo'ri Sulaymon Chalabiyning xavfsiz qochib ketishini ta'minlash uchun ham shunday qilgan bo'lishi mumkin. Nihoyat qochib ketishga qaror qilgan Boyazidni temuriy askarlari yo'lda asirga oladi. Temur usmoniy sultonlarni o'ldirmaydi¹⁰².

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, "Anqara janggi" natijasiga ko'ra Osiyo va Yevropaning mutloq xo'jayni sifatida Amir Temur boshchiligidagi temuriylar sulolasi tan olindi. Bu jangda ikki saltanat hukmdorlari o'zaro murosa yo'lini tanlab kofirlarga birga kurashish o'rniga ko'plab musulmonlarning qonini to'kishi (Boyazid I qo'shinining uchdan ikki qismi, Temur lashkarining sakkizdan birini halok bo'ladi) nafaqat XV asr tarixi balki jahon siyosatiga ham ta'sir o'tkaza oldi. Mag'lubiyatga uchragan Boyazid I Yildirim boshchiligidagi usmoniy saltanati o'zining avvalgi qudratini XV asrning 50-yillariga kelgandan so'ng tiklashga erishdi. Rum qaysarining shiddatli g'alabalarini munosib to'xtata olgan Sohibqiron Usmoniy shahzodalarini o'ldirmasdan ularni hokimiyatda saqlaydi. Usmoniy shahzodalar o'rtasida boshlangan toj-u taxt uchun kurash saltanat inqiroziga sabab bo'lsada, bu omil o'z qudratini qayta tiklab Yevropaga qayta hujum qilishga to'sqinlik qilmaydi. Konstantinopol va butun Yevropa bo'ylab islom dinini yoyishga bo'lgan urinishni biroz ortga surgan bu yurish har ikki hukmdorning yo'l qo'ygan eng ulkan xatolaridan biri sifatida tarixda qoldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ibn Arabshoh Ajoyib al-maqdur fi tarixi Taymur (Temur tarixida taqdir ajoyibotlari) - T. :Mehnat, 1992.68-b
2. Б. Ж. Эшов. А.А. Одилов Узбекистон тарихи -Т. 2020. 24-б
3. Низомиддин Шомий Зафарнома -Т :Узбекистан, 1996.323-б

¹⁰² <https://daryo.uz/2021/07/20/sohibqiron-amir-temur-faoliyatidagi-eng-yorqin-galaba-ikki-buyuk-turkiylar-davlati-toqnashgan-anqara-jangi/>

4. Шарафуддин. Али. Йаздий Зафарнома -Т:Шарк, 1997.232-б
5. А Muhammadjonov.Temur va temuriylar saltanati -Т:Komuslar Bosh tahririyati,1994. 25-26-b
6. Х Дадабоев "Амир Темурнинг харбий махорати" -Т:Езувчи. 1996. 36-б
7. М Иванин. Икки буюк саркарда: Чингисхон ва Амир Темур. -Т. :Фан, 1994.196-б
8. Д.Х.Зияева.Узбекистонда харбий иш тарихидан (Кадимги даврдан хозиргача).- Т. : Шарк, 2012.

9. <https://daryo.uz/2021/07/20/sohibqiron-amir-temur-faoliyatidagi-eng-yorqin-galaba-ikki-buyuk-turkiylar-davlati-toqnashgan-angara-jangi/>

Карабаев, М. К., Абдуманнонов, А. А., & Махмудов, Н. И. (2013). Об интеллектуализации медицинских информационных систем. *Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Естественные и технические науки*, (9-10), 60-65.